

УДК 625:625.72

ҚАЗАҚСТАННЫҢ АВТОЖОЛ САЛАСЫНЫҢ НОРМАТИВТІК БАЗАСЫН РЕФОРМАЛАУҒА ШОЛУ

Айдарбеков Е.К.

Қазақстан жол ғылыми-зерттеу институты, Алматы қ., Қазақстан
esenbek54@mail.ru

Бекбатыров Ж.А.

Қазақстан жол ғылыми-зерттеу институты, Алматы қ., Қазақстан

Чжен А.А.

Қазақстан жол ғылыми-зерттеу институты, Астана қ., Қазақстан

Джакиева Ш.С.

Қазақстан жол ғылыми-зерттеу институты, Астана қ., Қазақстан

АНДАТПА

Мақалада Қазақстанның автожол саласының нормативтік базасын реформалау мәселелеріне шолу және талдау келтіріледі. Автожол саласының нормативтік базасын реформалаудың негізгі мақсаты оларды құрылымдау, өзектендіру, оңтайландыру және халықаралық стандарттармен үйлестіру бөлігінде нормативтік-техникалық құжаттарды талдау болды.

Мақалада алға қойылған мақсатқа қол жеткізуге мүмкіндік берген міндеттер, атап айтқанда, автожол саласының нормативтік базасын реформалауды орындау және жаңа технологиялар мен әлемдік тәжірибені ескере отырып, автожол саласының нормативтік-техникалық құжаттарының мүлдем жаңа құрылымын ұсыну қарастырылған.

АННОТАЦИЯ

В настоящей статье приводится обзор и анализ вопросов реформирования нормативной базы автодорожной отрасли Казахстана. Основной целью реформирования нормативной базы автодорожной отрасли явилась анализ нормативно-технических документов в части их структуризации, актуализации, оптимизации и гармонизации с международными стандартами.

В статье рассмотрены задачи, решение которых позволили достичь поставленной цели, а именно выполнить реформирование нормативной базы автодорожной отрасли и предложить совершенно новой структуры нормативно-технических документов автодорожной отрасли с учетом новых технологий и мировой практики.

ANNOTATION

This article provides an overview and analysis of the issues of reforming the regulatory framework of the road industry in Kazakhstan. The main purpose of reforming the regulatory framework of the road industry was the analysis of regulatory and technical documents in terms of their structuring, updating, optimization and harmonization with international standards.

The article considers the tasks, the solution of which made it possible to achieve this goal, namely, to reform the regulatory framework of the road industry and propose a completely new structure of regulatory and technical documents of the road industry, taking into account new technologies and world practice.

ТҮЙІНДІ СӨЗДЕР

автожол саласы, нормативтік база, реформалау,
нормативтік-техникалық құжаттар,
нормативтік құжаттардың құрылымы.

КІРІСПЕ

Нарықтық қатынастардың қалыптасу кезеңінде әлемдік нарықтық экономикаға интеграция курсы қабылданғаннан кейін (90-шы жылдар) ТМД-ның барлық дерлік елдерінің автожол салаларында автожол саласының нормативтік базасын реформалау мәселесі талқылана бастады.

Экономикалық дамыған елдердің техникалық реттеу жүйелерінің тәжірибесін талдау отандық техникалық реттеу жүйесінің елеулі артта қалуын және оны қайта құру қажеттілігін көрсетті. Онсыз Қазақстанның әлемдік экономикалық жүйеге кірігуі үлкен мәселе болып табылады.

Нормативтік құжаттардың құрылымы олардың санының ұлғаюымен (1200-ден астам құжат) нормативтік құжаттарды құру мен жүйелеудің қазіргі заманғы талаптарына, оның ішінде стандарттау бағыттары бойынша сәйкес келуін тоқтатты, сондай-ақ әртүрлі стандарттарда бірдей талаптардың қайталануына, жекелеген әртүрлі оқылымдарға, ескірген нормативтердің жұмыс істеуіне және т. б. ықпал етеді.

Жоғарыда көрсетілген мәселелерге сәйкес, мақсатты жүзеге асыру үшін, яғни, жол нормативтік-техникалық құжаттарының базасын құрылымдау, өзектендіру, оңтайландыру, жаңарту және жаңа технологиялар мен әлемдік тәжірибені ескере отырып, үйлестіру бойынша реформалауды орындау мақсатында шешілуі тиіс міндеттер кешенін анықтау қажет болды.

МАТЕРИАЛДАР МЕН ӘДІСТЕР

Алға қойылған мақсатқа жету үшін, атап айтқанда жол нормативтік-техникалық құжаттарының базасын құрылымдау, өзектендіру, оңтайландыру, жаңарту және алдыңғы қатарлы халықаралық стандарттармен үйлестіру бөлігінде реформалауды орындау үшін мынадай міндеттер тұжырымдалды:

- Қазақстан Республикасы мен ТМД елдерінің автомобиль жолдарын жобалау, салу және пайдалану жөніндегі нормативтік-техникалық құжаттарды жинақтандыру, зерделеу және кешенді талдау;

- автомобиль жолдарын жобалау, салу және пайдалану бойынша стандарттаудың әлемдік тәжірибесін зерделеу және талдау;

- нормативтік-техникалық құжаттар мен оларды оңтайландыру және өзектендіру жөніндегі ұсыныстарды зерделеу және кешенді талдау;

- жол саласының нормативтік базасын құрылымдау жоспарын және жаңа технологиялар мен әлемдік тәжірибені ескере отырып, нормативтік-техникалық құжаттарды оңтайландыру және өзектендіру бойынша ұсыныстарды әзірлеу.

Алдымен бірінші міндет аясында Қазақстан Республикасының автомобиль жолдарындағы жағдай қарастырылып, талданды:

1. Қазақстан Республикасының автомобиль жолдарын жобалау, салу және пайдалану жөніндегі нормативтік-техникалық құжаттар жүйесі.

Автомобиль жолдарын жобалау, салу және пайдалану бойынша құжаттар Қазақстан Республикасындағы сәулет, қала құрылысы және

құрылыс саласындағы нормативтік құжаттардың мемлекеттік жүйесімен реттеледі және мемлекеттік уәкілетті органдармен бекітілетін немесе халықаралық шарттар мен келісімдерге сәйкес енгізілетін өзара байланысты мемлекеттік және халықаралық нормативтік құжаттардың жиынтығын құрайды. Мемлекеттік нормативтік құжаттар жыл сайын шығарылатын сәулет, қала құрылысы және құрылыс саласындағы құқықтық актілер мен нормативтік-техникалық құжаттардың тізіміне (СҚҚК-1) енгізілген, олар Қазақстан Республикасының аумағында қолданысқа ие.

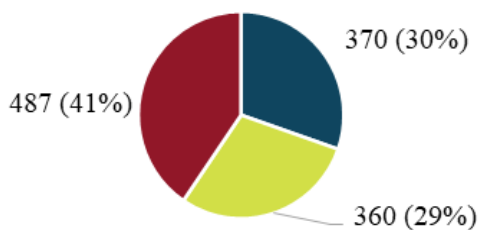
Жол саласындағы қолданыстағы нормативтік-техникалық құжаттарды талдау.

Қазақстанның Индустрия және инфрақұрылымдық даму министрлігінің Автомобиль жолдары комитеті InfoZhol жол саласының қолданыстағы нормативтік құжаттарының электрондық базасын құрды, оған 1204 құжат кіреді, оның ішінде

- 910-қолданыстағы нормативтік - техникалық құжаттар (ЕОҚЖТ);

- 294-нормативтік құқықтық актілер (НҚА), МЕМСТ Р, сабақтас стандарттар және ең үздік қол жетімді техникалар.

Автомобиль жолдары бойынша қолданыстағы нормативтік базаны талдау жүргізілді, оның барысында аталған құжаттардың әрекет ету мерзімі анықталды. Нормативтік-техникалық құжаттар әрекет ету мерзімі бойынша келесідей мерзімдерге бөлінді: 5 жылға дейін – 30% ЕҮҚЖТ; 5 жылдан 10 жылға дейін – 29% ЕҮҚЖТ; 10 жылдан астам – 41% (1 сурет).

1-сурет.
ҚР нормативтік құжаттарының қолданылу ұзақтығын талдау нәтижелері

■ 5 жылға дейін ■ 5 - 10 жыл ■ 10 және одан да көп

Қазіргі уақытта жол саласының нормативтік-техникалық құжаттары саласында халықаралық (ISO, EN және т. б. негізінде), мемлекетаралық, оның ішінде КО ТР 014/2011 (184 бірлік) талаптарының сақталуын қамтамасыз ететін, сондай-ақ құрылыс нормалары мен ережелері (ҚР ҚНЖЕ), ережелер жинағы (ҚР ЕЖ) және ведомстволық нормативтік-техникалық құжаттар (ережелер, нұсқаулықтар - ҚР ҚР, техникалық шешімдер (ҚР ТШ), ұсынымдар – ҚР Ұ, технологиялық карталар – ҚР ТК) бір мезгілде әрекет ететін жағдай қалыптасқан.

Жол саласындағы нормативтік-техникалық құжаттарды алдын ала салыстырмалы талдау барысында, тіпті талдаудың бастапқы кезеңінде, халықаралық және ұлттық стандарттар, сондай-ақ құрылыс нормалары мен ережелері, ведомстволық нормативтік-техникалық құжаттар арасында түсініспеушілік анықталды.

Осыған байланысты Қазақстан Республикасының Индустрия және инфрақұрылымдық даму министрлігі,

мемлекет басшысының талаптарына сәйкес, 2022 жылдың күзінде салалық нормативтік базаны жүйелі реформалау бастамасын көтерді.

Бірінші міндет аясында ТМД елдерінің автомобиль жолдарындағы жағдайды қарастырып, талдау жалғасады:

2. Ресей Федерациясының автомобиль жолдарын жобалау, салу және пайдалану бойынша нормативтік-техникалық құжаттар жүйесі.

Жол шаруашылығында қолданылатын ұлттық стандарттау жүйесінің құжаттары:

- Ресей Федерациясының негізгі ұлттық стандарты (Р МЕМСТ НЕГ);

- Ресей Федерациясының ұлттық стандарты (Р МЕМСТ);

- Ресей Федерациясының алдын-ала ұлттық стандарты (РФААҰС).

Ресей Федерациясының жол шаруашылығы саласындағы стандарттау жөніндегі ұлттық құжаттардың жалпы қоры 2-суретте әрекет ету мерзімі көрсетілген.

2 сурет.
Ұлттық құжаттар қорын стандарттауды бағыттар бойынша бөлу

3. Беларусь Республикасының автомобиль жолдарын жобалау, салу және пайдалану жөніндегі нормативтік-техникалық құжаттар жүйесі.

Беларусь Республикасының автомобиль жолдарын жобалау, салу және пайдалану жөніндегі нормативтік-техникалық құжаттар жүйесіне талдау жүргізілді.

Техникалық нормалау және стандарттау жүйесін реформалауды және ТНҚА Ұлттық кешенін әзірлеуді қамтамасыз етуді Беларусь Республикасының Сәулет және құрылыс министрлігі жүзеге асырады. Техникалық нормалау және стандарттау жүйесінің ұйымдық-функционалдық құрылымы келесі элементтерден тұрады: Мемстандарт, Сәулет және құрылыс министрлігі, «Стройтехнорм» РУК, сәулет және құрылыс саласындағы стандарттау жөніндегі 12 техникалық комитет, ТНҚА әзірлеуші ұйымдар.

Қазіргі уақытта Беларусьте сәулет, қала құрылысы және құрылыс саласындағы заңнаманы реформалау бойынша жұмыстар жүргізілуде. 2019 жылғы 5 маусымдағы № 217 Жарлыққа сәйкес елде жаңа техникалық нормативтік құқықтық актілер енгізілуде: құрылыс нормалары, олар ғимараттар мен құрылыстардың қауіпсіздігіне қатысты талаптарды қамтиды және міндетті түрде қолданылуы тиіс, және құрылыс ережелері, олар құрылыс нормаларына қол жеткізудің тәсілдерін қамтамасыз етеді», - деп хабарлады Архитектура және құрылыс министрлігінің баспасөз қызметі.

4. Қазақстан, Украина, Өзбекстан және басқа республикалардың автомобиль жолдарын жобалау, салу және пайдалану жөніндегі нормативтік-техникалық құжаттар жүйелері.

ТМД-ның қолданыстағы құрылыс нормаларына сәйкес: Ресей, Беларусь, Қазақстан, Украина, Өзбекстан автомобиль жолдарының көлденең профилі мен жер төсемі элементтерінің параметрлеріне талдау жүргізілді [1]. Аталған елдердің автомобиль жолдарының геометриялық элементтерін талдау нәтижелері олардың жалпы бірдей екенін көрсетті.

ТМД елдерінің, оның ішінде Қазақстан Республикасының автомобиль жолдарын жобалау және салу жөніндегі құрылыс нормалары мен стандарттарына жүргізілген талдау [2] жолдардың геометриялық элементтері кеңес заманында жоғары өткізу қабілетін, жол қозғалысы қауіпсіздігін

қамтамасыз ету тұрғысынан жүргізілген теориялық және эксперименттік зерттеулер негізінде қаланғанын және осы кезеңге өзекті болып табылатынын көрсетті.

5. Кеден одағының техникалық регламенті КО ТР 014/2011 «Автомобиль жолдарының қауіпсіздігі» [3].

2015 жылғы 15 ақпаннан бастап Еуразиялық экономикалық одақ аумағында, оның ішінде Қазақстан Республикасының аумағында КО ТР Кеден одағының 014/2011 «Автомобиль жолдарының қауіпсіздігі» техникалық регламенті қолданысқа енгізілді. Техникалық регламентті қолданудың өтпелі кезеңі 2016 жылғы 1 қыркүйекте аяқталды.

Стандарттау, метрология және сертификаттау жөніндегі Мемлекетаралық кеңестің 2013-2015 жылдарға арналған жоспарына сәйкес халықаралық тәжірибені ескере отырып, 171 мемлекетаралық стандарт әзірленді, оның ішінде 152 Ресей Федерациясының МЕМСТ, 8 МЕМСТ - Беларусь Республикасы, 11 МЕМСТ Қазақстан Республикасы («ҚазжолҒЗИ» АҚ) әзірледі.

2016 жылғы 1 қаңтардан бастап кезең-кезеңімен Қазақстанның жол саласында қолдану үшін Техникалық регламенттің сақталуын қамтамасыз ететін 171 мемлекетаралық стандарт қабылданды.

Екінші міндет шеңберінде келесілер қаралды және талданды:

Автомобиль жолдарын жобалау, салу және пайдалану бойынша стандарттаудың әлемдік тәжірибесі.

Экономикалық дамыған елдердің Техникалық реттеу жүйелерін талдау отандық Техникалық реттеу жүйесінің елеулі артта қалуын және оны қайта құру қажеттілігін көрсетті, онсыз Қазақстанның әлемдік экономикалық жүйеге кірігуі мәселе болып табылады.

Бұл мәселелер Қазақстандағы нормативтік-техникалық құжаттардың қалыптасқан құрылымын дамыған алдыңғы қатарлы елдермен салыстырған кезде өзекті болып табылады. Осыған байланысты, дамыған елдердің, соның ішінде Қытай Халық Республикасы, Америка Құрама Штаттары, Оңтүстік Кореяның озық тәжірибесін пайдалану, сондай-ақ өз стандарттарын алдыңғы қатарлы халықаралық стандарттармен жаңарту және қосымша үйлестіруді ескере отырып, жол саласындағы стандарттаудың заманауи құрылымын құру мәселелері өткір болып тұр.

Қытайдағы техникалық реттеу жүйесі иерархиялық

құрылым, міндетті құжаттардың түрлері және осы құжаттарды бекітетін әртүрлі мемлекеттік органдар тұрғысынан күрделі және көп деңгейлі болып табылады. Жалпы, Қытайдың техникалық реттеу жүйесі өнімдерге қойылатын міндетті талаптарды қамтитын ұлттық стандарттардан тұрады. Қытай Халық Республикасының аумағында сатылатын барлық өнімдер Қытай стандарттарына сәйкес болуы тиіс.

Америка Құрама Штаттарының ұлттық стандарттау жүйесі орталықсыздандырылған құрылымға ие және негізінен жол-құрылыс саласы мен АҚШ экономикасының басқа салаларына қажетті техникалық нормалар мен стандарттарды әзірлеуші бірнеше жүздеген мемлекеттік емес өзін-өзі реттейтін ұйымдардың мамандарының ерікті қатысуына негізделеді.

АҚШ-тағы техникалық реттеудің маңызды қағидаттарының бірі-мемлекеттің техникалық норма шығаруды реттеуге «араласпау» принципі. Сондықтан АҚШ-тың Федералды заңдарының арасында ұлттық техникалық реттеу жүйесінің құрылымы мен негізгі принциптерін белгілейтін және нормативтік құжаттарды әзірлеушілердің қызметін реттейтін актілер жоқ.

Корея Республикасында өнімдер мен қызметтердің кең спектрін қамтитын жан-жақты стандарттар жүйесі бар. Жүйені бақылауды сауда, өнеркәсіп және энергетика министрлігінің құрамына кіретін Кореяның технологиялар және стандарттар агенттігі (KATS) жүзеге асырады.

Корея Республикасында жол желісін жобалауды, салуды және техникалық қызмет көрсетуді реттейтін жол стандарттарының кешенді жүйесі жұмыс істейді. Жүйе жер, инфрақұрылым және көлік министрлігінің (MOLIT) бақылауында және келесі негізгі компоненттерді қамтиды: жолдарды жобалау стандарттары; жол құрылысы стандарттары; жол қауіпсіздігі стандарттары; жолдарға қызмет көрсету стандарттары; жол қозғалысына қатысушылардың стандарттары.

Жақын және алыс шет елдердің тәжірибесін зерттеу техникалық реттеудің мақсаттары мен принциптерінің ортақтығын және сонымен бірге ұлттық техникалық реттеу жүйесі қабылдай алатын әртүрлі нысандарды көрсетеді.

Үшінші тапсырма аясында келесілер орындалды:

Нормативтік-техникалық құжаттар мен оларды оңтайландыру және өзектендіру бойынша ұсыныстарды кешенді талдау.

НӘТИЖЕЛЕР ЖӘНЕ ТАЛҚЫЛАУ

Жүргізілген нормативтік базаны реформалау негізінде автомобиль жолдары саласындағы құжаттар жүйесі мынадай құрамдас бөліктерден тұратыны туралы шешім қабылданды:

1) құқық нормаларын қамтитын және автожол саласы субъектілерінің өзара қатынастарын реттейтін қызметті ұйымдастыруға қойылатын міндетті талаптарды белгілейтін нормативтік құқықтық актілер.

2) техникалық регламенттердің (ғимараттардың, құрылымдардың, олардың кешендерінің, коммуникациялардың) талаптарына сәйкес жеке өнім түрлеріне және (немесе) олардың өмірлік циклінің процестеріне қойылатын қауіпсіздік талаптарын белгілейтін міндетті түрде қолданылатын нормативтік-техникалық құжаттар:

- ведомствалық нормативтер (ҚР ВН);

- құрылыс нормалары, құрылыс нормалары мен ережелері (автомобиль жолдары және архитектура, қала құрылысы және құрылыс жөніндегі уәкілетті органдармен белгіленген әрекет ету мерзімімен

Жүргізілген кешенді талдау нәтижесінде автомобиль жолдары саласындағы 881 нормативтік-техникалық құжат талданды. Олардың ішінде:

- мемлекетаралық стандарттар (МЕМСТ), техникалық регламенттермен және басқа нормативтік-құқықтық актілермен өзара байланысқан - 421 дана;

- ұлттық стандарттар (ҚР ҰС), техникалық регламенттермен және басқа нормативтік-құқықтық актілермен өзара байланысқан - 196 дана;

- ведомстволық нормативтік-техникалық құжаттар (ВНТК) - 303 дана.

Зерттеу нәтижесінде нормативтік-техникалық құжаттарды оңтайландыру, соның ішінде ескірген және сұранысқа ие емес нормативтік құжаттарды қайта өңдеу, өзгерістер енгізу және жою жөніндегі ұсыныстар әзірленді.

Төртінші тапсырма аясында орындалды:

Жол саласының нормативтік құқықтық базасын құрылымдау жоспары және жаңа технологиялар мен әлемдік тәжірибені ескере отырып, нормативтік-техникалық құжаттарды оңтайландыру және жаңарту бойынша ұсыныстар.

Автомобиль жолдары саласындағы құжаттар жүйесі (бұдан әрі - жүйе) автожолдың өмірлік циклының барлық кезеңдерінде мемлекеттік органдар, атқарушы билік органдары, автомобиль жолдары саласындағы кәсіпорындар мен ұйымдар қабылдаған өзара байланысты құжаттардың жиынтығын білдіреді. Бұл жүйе автомобиль жолының тұтынушыларының, қоғамның және мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделерін қорғау мақсатында жасалған.

Автомобиль жолдарының барлық өмірлік циклы кезеңдерінде сәйкестікті бағалау техникалық регламенттің талаптарына сәйкес жүзеге асырылады [3].

Техникалық регламент талаптарының сақталуын мемлекеттік бақылауды [3] автомобиль жолдары саласындағы мемлекеттік қадағалау органы Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен жүзеге асырады.

Автожол саласында нормативтік құжаттарды әзірлеуді автомобиль жолдары саласындағы халықаралық стандарттармен, құрылыс заңнамасымен және техникалық дамыған шет елдердің стандарттарымен қажетті үйлестіру мен салыстыруды қамтамасыз ете отырып, Қазақстан Республикасының Ұлттық стандарттау жүйесі мен стандарттау жөніндегі халықаралық ұйымдар қабылдаған қағидаттарда жүзеге асыру көзделеді.

параллельді әрекет ету кезеңінде);

- технологиялық карталар (ҚР ТК);

- техникалық регламенттердің (ғимараттардың, құрылыстардың, олардың кешендерінің, коммуникациялардың) талаптарына сәйкес өнімдердің жекелеген түрлеріне және (немесе) олардың өмірлік цикл процестеріне қойылатын міндетті қауіпсіздік талаптарын белгілейтін нормативтік техникалық құжаттары [4] сәйкес.

3) ерікті қолданылатын нормативтік техникалық құжаттар:

- [4] сәйкес ерікті түрде қолданылатын нормативтік техникалық құжаттар;

- ведомстволық ережелер жинағы (ҚР ЕЖ)

- жобалау және құрылыс жөніндегі қағидалар жиынтығы (ҚР ҚЖ), қағидалар мен нұсқаулықтар, ұсыныстар (ҚР Ұ), нормативтік-техникалық құралдар, технологиялық жобалау нормалары (автомобиль жолдары және сәулет, қала құрылысы және құрылыс істері жөніндегі уәкілетті органдар айқындайтын

қолданылу мерзімімен қатар әрекет ету кезеңіне);

- өзара байланысты стандарттар – техникалық регламенттерде белгіленген талаптардың орындалуын қамтамасыз ететін ұлттық стандарттар және (немесе) мемлекетаралық стандарттар;
- мемлекетаралық стандарт (МЕМСТ);
- ұлттық стандарттар (ҚР ҰС);
- техникалық шешімдер;
- құралдар мен әдістемелік ұсынымдар (автомобиль жолдары және сәулет, қала құрылысы және құрылыс істері жөніндегі уәкілетті органдар айқындайтын

қолданылу мерзімімен қатар әрекет ету кезеңіне).

4) Автомобиль жолдарын орташа, ағымдағы жөндеу және күтіп ұстау кезінде баға белгілеу бойынша нормативтік құжаттар (міндетті қолдану)

- баға белгілеу жөніндегі ведомстволық нормативтер;

5) Автомобиль жолдарын орташа, ағымдағы жөндеу және күтіп ұстау кезінде баға белгілеу бойынша нормативтік құжаттар (ерікті қолдану)

- баға белгілеу жөніндегі нормативтер.

ҚОРЫТЫНДЫ

Мақалада автожол саласының нормативтік базасын реформалау шеңберінде Қазақстан Республикасы мен ТМД елдерінің автомобиль жолдарын жобалау, салу және пайдалану жөніндегі нормативтік-техникалық құжаттарды кешенді талдау нәтижелері қаралды. Автомобиль жолдарын (ҚХР, АҚШ, Корея Республикасы) жобалау, салу және пайдалану бойынша стандарттаудың әлемдік тәжірибесі зерделенді және талданды. ЕОҚЖТ-ды зерделеу және кешенді талдау негізінде жаңа технологиялар мен әлемдік тәжірибені ескере отырып, жол саласының нормативтік базасын құрылымдау жоспарын әзірлеу жөнінде ұсыныстар берілді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. ҚР «Автомобиль жолдары туралы» Заңы.
2. ҚР ЕЖ 3.03-101-2013 Автомобиль жолдары
3. Кеден одағының КО ТР 014/2011 «Автомобиль жолдарының қауіпсіздігі» техникалық регламенті.
4. «Ғимараттар мен құрылыстардың, құрылыс материалдары мен бұйымдарының қауіпсіздігі туралы» техникалық регламенті